

Підготовка вчителя фізичної культури. Досвід та перспектива

Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка (м. Чернігів)

Постановка наукової проблеми та її значення. У 90-х рр. XX – початку XXI ст. основними напрямками вдосконалення галузі фізичної культури й спорту визнано збереження та подальше вдосконалення матеріально-спортивної бази, підготовку фахівців фізичного виховання й спорту, науково-методичного та інформаційного забезпечення фізкультурно-спортивної діяльності; стимулювання фізкультурно-оздоровчої діяльності в навчально-виховній сфері; сприяння розвитку масового фізкультурно-спортивного руху.

Завдання дослідження – виявити основні напрями, тенденції, суперечності й перспективи підготовки майбутніх учителів фізичної культури у вищих педагогічних навчальних закладах України початку XXI ст.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Аналіз нормативної документації, що регламентує діяльність ВНЗ [1; 3] та узагальнення підходів, представлених у роботах українських учених [2; 4; 5; 6; 9; 10], дає нам підставу визначити такі етапи вдосконалення теоретичної й методичної підготовки як складової частини професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури:

1. *Оновлення навчальних планів зі спеціальності відповідно до рівня підготовки.* Навчальні плани ступеневої підготовки педагогічних працівників будь-якої спеціальності повинні мати інваріантну та варіативну частини: перша складатиме основу професійної (фахової) підготовки з певної спеціальності, а тому виступатиме своєрідним фундаментом для визначення другої (варіативної) частини навчального плану, повинна враховувати творчий потенціал та інтереси студентів, що сприятиме виробленню їхнього професійно-методичного іміджу.

2. *Розроблення нових навчальних програм із методичних дисциплін.* Оновлення чинних навчальних програм колективами педагогічних ВНЗ повинно ґрунтуватися на поєднанні мінімальної кількості годин із максимальною можливістю реалізації фундаментальних (спеціальних) та методичних знань у майбутній професійній діяльності.

3. *Структурування змісту дисциплін методичної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури.* Такий підхід ґрунтується на систематизації методичних знань і вмінь у процесі цілісної професійної підготовки, оскільки сприятиме логічному та компактному групуванню навчального матеріалу, запобіганню повторень у середині однієї й у суміжних дисциплінах. Це дасть змогу надати діяльності кафедр факультетів фізичного виховання цілеспрямованого характеру, запобігти дублюванню у вивченні методичних курсів, що сприятиме забезпеченню взаємозв'язку змісту, методів і форм методичної підготовки як складника професійної підготовки педагогів цього профілю.

4. *Удосконалення організації оволодіння студентами теоретичними та методичними знаннями й уміннями в навчальному процесі педагогічних ВНЗ.* Зміст усіх форм занять (лекцій, практичних, лабораторних, індивідуальних занять, самостійної та науково-дослідної роботи студентів) має бути спрямованим на формування в майбутніх учителів професійно-методичних умінь і навичок. При такому підході студенти аналізують й анують науково-методичну літературу, складають каталоги та ознайомлюються з передовим педагогічним досвідом, вивчають методичні розробки, моделюють фрагменти уроків і виховних заходів.

Аналіз архівних джерел переконає, що на початку XXI ст. Міністерством освіти і науки України та педагогічними ВНЗ проводилася плідна робота зі створення національних освітніх стандартів, які б визначали головні риси педагогічних працівників у новому тисячолітті. Зокрема, внесено значні зміни в навчальні плани, запроваджено нові експериментальні навчальні програми та комплекти навчально-методичного забезпечення для факультетів фізичного виховання.

У кожному педагогічному ВНЗ створювались оптимальні моделі теоретичної та методичної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, які поєднували такі компоненти:

– перегляд змісту навчальних дисциплін задля переносу акценту на формування в майбутніх учителів методичних умінь і креативного мислення, урахування інтегрованого характеру методів викладання та варіативних підходів під час засвоєння методичних знань;

- створення принципово нового методичного забезпечення, що сприятиме розкриттю творчого потенціалу студентів шляхом удосконалення мотивації навчання, його індивідуалізації, диференціації, систематичного контролю підготовки в межах державних стандартів і світового досвіду;
- різноманітні види навчальної діяльності, де тісно переплітаються загальнопедагогічні й спеціальні складники, у тому числі широке використання сучасних освітніх та інформаційних технологій.

Перехід до ступеневої підготовки майбутніх учителів фізичної культури можна вважати відновленням традицій вищої педагогічної школи України минулого на якісно новому рівні. Однак їх реалізація неможлива без реорганізації функціональної мережі педагогічних навчальних закладів. На відлагоджену систему організації комплексу «школа – педагогічний ВНЗ – школа» можна додати відкриття професійно спрямованих класів у базових школах. Така робота вимагає спільних зусиль колективу школи, викладачів кафедр факультетів фізичного виховання й органів освіти.

Аналіз діяльності педагогічних ВНЗ України свідчить про наявність суперечностей між вимогами сьогодення до підготовки вчителя та її рівнем у педагогічному ВНЗ. Серед найбільш типових суперечностей, що притаманні процесу теоретичних і методичних основ підготовки майбутніх учителів фізичної культури, можна виділити такі:

- між обсягом наукової інформації, отриманої за допомогою сучасних інформаційних технологій та Інтернету, й умовами для її застосування в навчально-виховному процесі вищих закладів освіти;
- системою підготовки з фізичного виховання, яка орієнтована на конкретний вид спорту, та широким діапазоном реалізації випускниками вищих навчальних закладів своїх професійних можливостей;
- потребами сучасної школи щодо забезпечення вчителями з відповідною освітою та недостатньою розробкою теоретичних і методичних аспектів її реалізації.

Із метою усунення названих суперечностей у підготовці учителів фізичної культури нової генерації ми звернулися до історичного досвіду запровадження спецкурсів у навчальний процес педагогічних ВНЗ. Так, у 80-х роках ХХ ст. запровадження спецкурсу «Основи педагогічної майстерності» в Полтавському педагогічному інституті ім. В. Г. Короленка дало позитивні результати, оскільки цей курс давав змогу студентам набути навичок публічного спілкування; самоконтролю за культурою й виразністю мовлення, осанкою, мімікою, пантомімою; проблемного викладання матеріалу та зацікавлення учнів своїм предметом, аналізу педагогічних ситуацій тощо [7].

Покращення теоретичної й методичної підготовки майбутніх учителів фізичної культури можливе за умови визначення чітких вимог до особистості вчителя, рівня його професійної підготовки відповідно до потреб сучасної шкільної практики. Для з'ясування проблем, які виникають у студентів під час проходження ними першої активної педагогічної практики, у Миколаївському державному університеті ім. В. О. Сухомлинського в другій половині 90-х років ХХ ст. проведено анкетування студентів III курсу факультету «Фізичне виховання» (67 осіб). Аналіз анкет уможливив визначення таких типів утруднень, як:

- раціональний розподіл часу на окремі складових частин уроку (увідна, основна, завершальна) – дев'ять студентів (13,5 %);
- визначення та виправлення помилок при опануванні школярами новими фізичними вправами; здійснення контролю за навантаженням – 13 студентів (19,5 %);
- пізнання індивідуально-психологічних особливостей учнів, розуміння мотивації їхніх вчинків й інтересів, оцінювання міжособистісних стосунків у класному колективі чи спортивній команді – 25 студентів (37 %);
- здійснення спільної спортивно-оздоровчої роботи з іншими членами педагогічного колективу школи (учителі, адміністрація, батьки) – 20 студентів (30 %) [8, 175, 176, 177].

Аналіз причин невисокого рівня професійно-методичної підготовки майбутніх учителів фізичної культури свідчить про закономірність таких результатів. Це пов'язано з тим, що в підручниках та посібниках із фізичного виховання недостатньо розкрито питання планування, прогнозування й проектування навчального процесу. Під час вивчення педагогіки та психології викладачі, на жаль, не завжди відображають специфіку уроків фізичної культури, що створює своєрідний розрив між теоретичною й практичною підготовкою майбутніх педагогів.

Для більш повної оцінки ступеня сформованості методичних умінь у майбутніх учителів фізичної культури, крім традиційних (заліки, іспити, контрольні роботи, курсові проекти) і новітніх (кредитно-модульна система побудови навчальних програм та розробка на цій основі індивідуальних програм розвитку студентів, різноманітні тестові завдання; рейтингова система оцінювання, професійно-ігрова й комп'ютерна діагностика форм контролю), можна використовувати також такі три критерії:

1. Когнітивний, який ґрунтується на якісному та кількісному показниках ефективності навчального процесу (збільшення обсягу знань студента, порівняно з попереднім; реальний рівень знань, порівняно з вимогами державного стандарту);

2. Діяльнісний, який дає змогу оцінити застосування знань у практичній діяльності, рівень сформованості методичних умінь, у тому числі перенесення набутих знань і вмінь у нові педагогічні ситуації й непередбачені умови;

3. Особистісний, що відображає аксіологічний характер освіти – мотивацію навчання, особистісне осмислення отриманих знань та вмінь, готовність до самоосвіти.

У майбутньому студенти самостійно складатимуть власний індивідуальний план навчання, маючи на увазі запровадження в практиці сучасних ВНЗ кредитно-модульної системи. Це дасть змогу враховувати перспективи розвитку особистості кожного студента та поєднувати традиційне навчання з інноваційними формами (сучасні освітні технології, тьюторське навчання тощо). Звідси випливає необхідність перегляду змісту й структури навчальних програм обов'язкових і факультативних курсів, видів внутрішньосеместрового контролю за самостійною роботою студентів, форм проведення сесій та навчально-методичної літератури.

Важливим складником змісту освіти є менеджерська підготовка майбутнього вчителя фізичної культури. Реформування освіти характеризується значними змінами в галузі фахової підготовки. Аналіз теорії та практики засвідчує, що підготовці професійних управлінців сьогодні приділяється дедалі більше уваги у всіх розвинених країнах світу.

Сучасний стан підготовки педагогічних кадрів до управління фізичною культурою й спортом на різних рівнях дає підставу констатувати наявність парадоксальної ситуації. З одного боку, задля забезпечення успішної діяльності в менеджменті, як свідчить теоретичний та емпіричний досвід ринкових відносин, необхідні знання й уміння, що сприятиме тому, щоб ефективно управляти, регулювати діяльність фахівців цього профілю. З іншого боку, у педагогічних ВНЗ України ця проблема розв'язується недостатньо ефективно.

Підвищується потреба в одержанні освіти з менеджерського напрямку у випускників шкіл. Зокрема, покращенню ситуації може сприяти введення в педагогічних ВНЗ України спеціальності «Фізична культура» в поєднанні зі спеціалізацією «Менеджмент у фізичній культурі і спорті». Теорія та практика вітчизняного й зарубіжного досвіду підготовки учителів фізичної культури, зокрема ФРН, США та інших, свідчить про тенденцію постійно розширюваного спектра спеціальностей і спеціалізацій залежно потреб громадської практики.

Розв'язання цієї проблеми – становлення педагога, спроможного ефективно управляти в ринкових умовах, економічно та оперативно виконувати завдання з реалізації конкретних цілей, можливо, якщо майбутній учитель опанує знання, уміння та навички менеджменту загалом і педагогічний менеджмент зокрема. Недостатня професійна компетентність учителів освітніх закладів і студентів факультетів фізичного виховання педагогічних ВНЗ потребує створення системи безперервної освіти у сфері управління цією сферою та його економіки. Безперервність освіти вчителів фізичної культури повинна забезпечуватися також у системі післядипломної педагогічної освіти, у межах якої здійснюється професійно-особистісне становлення педагогів, спроможних виконувати ефективну управлінську діяльність.

На сучасному етапі інформатизації суспільства все більшого поширення в різноманітних сферах життя набувають комп'ютерні технології. Вони виступають як один з інструментів пізнання. Тому серед завдань вищої освіти є підготовка фахівця, який вільно орієнтується у світовому інформаційному просторі, має знання та навички щодо пошуку, обробки й зберігання інформації, використовуючи сучасні комп'ютерні технології. Але, незважаючи на актуальну значимість проблеми комп'ютерної грамотності майбутнього вчителя фізичної культури як одного з основних елементів професійного розвитку, відсутня відповідна методика формування комп'ютерної грамотності в педагогічних ВНЗ у процесі підготовки майбутніх учителів фізичної культури.

В інституті фізичного виховання і спорту Луганського національного університету імені Тараса Шевченка досліджується тема «Теорія і методика застосування інформаційних технологій у професійній підготовці майбутніх фахівців з фізичної культури і основ здоров'я в умовах неперервної освіти». Спеціалісти цього навчального закладу, які опікуються зазначеною проблемою, вважають, що значний вплив на формування комп'ютерної грамотності майбутнього вчителя фізичної культури в процесі професійного розвитку має мотивація до використання інформаційних технологій. Одне з основних завдань викладачів факультетів фізичного виховання – створення умов у навчальному про-

цесі, які б чітко визначали систему заохочень за якісне виконання навчальних завдань із використанням інформаційних технологій [5, 134].

Вищезазначене свідчить про неухильний пошук нового змісту теоретичних і методичних основ підготовки майбутніх учителів фізичної культури на основі використання сучасних інформаційних й освітніх технологій і дистанційного навчання, оновлення змісту та програм методичних дисциплін.

Це узгоджується з нашим висновком про те, що теоретичні й методичні основи підготовки майбутніх учителів фізичної культури є системоутворювальна компонентом їхньої професійної підготовки, самостійною, динамічною та комплексною системою. Удосконалення такої підготовки сприятиме зміцненню в студентів набутих умінь, підвищенню професійно-методичної майстерності, що уможливить успішне розв'язання нагальних завдань національної системи освіти.

Історико-педагогічний аналіз розвитку теоретичної та методичної підготовки учителів фізичної культури в педагогічних ВНЗ дав змогу визначити перспективні способи її подальшого здійснення. Їх сутність полягає в тому, що потрібно вивчати, узагальнювати позитивні надбання вищої педагогічної школи України минулого; провідні ідеї національного досвіду підготовки фахівців із фізичної культури можуть бути використані в сучасних умовах реформування освітньої галузі на теоретичному та практичному рівнях.

Теоретичний рівень передбачає обґрунтування концептуальних засад діяльності ВНЗ і їх адаптацію до ринкових умов, науковий відбір змісту професійно-методичної підготовки фахівців цього профілю та прогнозування подальших змін.

Практичний рівень сприятиме розв'язанню таких нагальних завдань, як розробка державних програм професійно-методичної підготовки майбутніх фахівців із фізичного виховання, оновлення комплексу навчально-методичного забезпечення з урахуванням вітчизняного й світового досвіду підготовки педагогів, запровадження своєрідних курсів з урахуванням регіональних потреб і професійно-кадрового потенціалу конкретного вищого освітнього закладу, моніторинг професійної діяльності випускників педагогічних ВНЗ у галузі «Фізична культура».

Перспективними напрямками творчого використання здобутків педагогічних ВНЗ є такі:

- оновлення навчальних програм і планів на основі переходу до багатоступеневої підготовки учителів;
- створення в кожному педагогічному ВНЗ власної системи методичної підготовки майбутніх учителів фізичної культури;
- відкриття на базі педагогічних ВНЗ регіональних науково-методичних комплексів;
- розроблення гнучких варіативних освітніх програм підготовки майбутніх учителів фізичної культури;
- відновлення проведення педагогічної практики в місцях масового проживання населення, на туристичних і водних станціях;
- запровадження традицій проведення ігор із військової підготовки та фізичного розвитку дітей [6, 32].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дає змогу обґрунтувати рекомендації та визначити перспективи вдосконалення процесу підготовки майбутніх учителів фізичної культури до педагогічної роботи, що сприятимуть розвитку потреби в учнів вести здоровий спосіб життя:

- удосконалення підготовки з організації й проведення занять у фізкультурно-оздоровчих гуртках;
- розвиток соціальної активності студентів факультетів фізичного виховання за допомогою їх залучення до роботи в органах студентського самоврядування та до громадської діяльності, формування навичок викладача – організатора фізкультурно-оздоровчої роботи в школі;
- удосконалення й розбудова особистісно орієнтованого підходу до професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури педагогічних ВНЗ України.
- надання можливості старшокласникам вибрати вид активності, що покращить ставлення учнів до фізичної культури;
- сприяння формуванню в учнів навичок отримання інформації з CD-room про техніку виконання вправ, умінь знаходити інформацію в Інтернеті про можливі змагання, мовленнєвих умінь за допомогою залучення учнів до планування й оцінювання власної роботи та роботи інших;
- сприяння вихованню в учнів важливих для суспільства якостей лідера через надання їм можливостей виконувати різні ролі в процесі організації спортивних змагань, фестивалів; залучати їх до планування, організації й проведення спортивно-масових та оздоровчих заходів у школі, що сприятиме розвитку почуття відповідальності і колективізму;

– залучати студентів, учителів і викладачів до вивчення міжнародного досвіду в галузі фізичного виховання;

– упровадження в програму підготовки майбутніх учителів фізичної культури в педагогічних ВНЗ України курсу лекцій із проблем фізичного виховання в зарубіжних країнах, спецкурсів і спецсемінірів, проведення спеціалізованих лекторіїв для викладачів ВНЗ та ознайомлення із зазначеною тематикою вчителів на курсах в інститутах післядипломної педагогічної освіти.

Джерела та література

1. Закон України «Про вищу освіту» // Освіта України. – № 17. – 2002. – 26 лют.
2. Івасюта Ю. М. Про концепцію перебудови системи фізичного виховання / Ю. М. Івасюта, В. С. Язловецький // Світогляд. – 1996. – Вип. 2. – С. 5–8.
3. Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – № 22–24. – 2011. – 198 с.
4. Проніков О. К. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури у вищих педагогічних навчальних закладах України (друга половина ХХ–початок ХХІ ст.) / О. К. Проніков. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2012. – 275 с.
5. Проніков О. К. Методична підготовка майбутніх учителів фізичної культури у вищих педагогічних навчальних закладах України у 1992–2010 рр. / О. К. Проніков // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. – Вип. № 100. – Серія : Педагогічні науки. – Чернігів, 2012. – № 100. – С. 333–335.
6. Проніков О. К. Теоретичні та методичні основи підготовки майбутніх учителів фізичної культури у вищих педагогічних навчальних закладах України (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук ; 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / О. К. Проніков. – Тернопіль, 2014. – 40 с.
7. Центральний державний архів вищих органів влади і управління, фонд 166 «Міністерство освіти УРСР. Управління вищих і середніх педагогічних навчальних закладів», оп.2, спр. 7900 «Накази Міністерства освіти з питань основної діяльності», 216 арк.
8. Центральний державний архів вищих органів влади і управління, фонд 166 «Міністерство освіти УРСР. Управління вищих і середніх педагогічних навчальних закладів», оп. 2, од. зб. 962 «Річний звіт про навчально-виховну роботу Миколаївського університету імені В.О.Сухомлинського за 1998 р.» 265 арк.
9. Шиян Б. М. Методика фізичного виховання школярів / Б. М. Шиян. – Львів : [б. в.], 1996. – 229 с.
10. Шиян Б. М. Теоретико-методичні основи підготовки вчителів фізичного виховання в педагогічних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика фізичного виховання і спортивної тренувальності» / Б. М. Шиян. – К., 1997. – 48 с.

Анотації

У статті проаналізовано актуальні проблеми підготовки майбутніх учителів фізичної культури у вищих педагогічних навчальних закладах (ВНЗ) України. Досліджені нормативні документи, літературні та архівні джерела дають підставу стверджувати, що дев'яності роки ХХ ст. позначилися значним зменшенням інтересу органів влади, освіти всіх рівнів і науковців до організації та змісту їх підготовки. Проте на початку ХХІ ст. ситуація з підготовки майбутніх учителів фізичної культури до навчальної та виховної роботи в школі почала дещо покращуватися, зокрема в напрямі пошуку нового змісту, форм і методів підготовки, удосконалення навчально-виховного процесу на факультетах фізичної виховання. У статті визначено перспективні напрями творчого використання здобутків педагогічних ВНЗ.

Ключові слова: навчання, виховання, підготовка вчителя фізичної культури.

Александр Проников. Подготовка учителя физической культуры. Опыт. Перспектива. В статье проанализированы актуальные проблемы подготовки будущих учителей физической культуры в педагогических высших учебных заведениях Украины. Исследованные нормативные, литературные и архивные источники свидетельствуют, что девяностые года ХХ в. характеризовались значительным сокращением интереса органов власти, образования всех уровней и учёных к организации и содержанию их подготовки. В начале ХХІ в. ситуация по подготовке будущих учителей физической культуры к учебной и воспитательной работе в школе начала улучшаться, особенно в направлении поиска нового содержания, форм и методов подготовки, усовершенствования учебно-воспитательного процесса на факультетах физического воспитания. В статье определены перспективные направления творческого использования накопленного опыта педагогическими высшими педагогическими заведениями.

Ключевые слова: обучение, воспитание, подготовка учителя физической культуры.

Oleksandr Pronikov. Preparation of a Physical Culture Teacher. Experience. Perspectives. The article presents the analysis of topical problems of preparation of future physical culture teachers in pedagogical higher educational establishments of Ukraine. The investigated regulatory, literate and archival resources prove that the nineties of the 20th century were characterized by a significant decrease of interest of authorities, education of all the levels and

scientists to organization and content of their preparation. At the beginning of the 21st century the situation of preparation of future physical culture teachers started to improve, especially at the direction of search for new content, forms and methods of preparation, improvement of educational process at departments of physical education. The article defines the perspective directions of artistic usage of the obtained experience by pedagogical higher educational establishments.

Key words: *teaching, training, methods of preparation of physical culture teachers.*